

AHMET SELÇUKOĞLU

Şanlıurfa doğumlu. 2012’de Fırat Üniversitesi’nde sunduğu *Bizans İmparatorluğu Döneminde Nusaybin’in Siyasi, Sosyal, İktisadi, Mimari ve Kültürel Durumu (IV.-X. Yüzyıl)* başlıklı teziyle doktor unvanını aldıktan sonra 2013’te Mardin Artuklu Üniversitesi Tarih Bölümü Ortaçağ Anabilim Dalına öğretim üyesi olarak atandı. 2019 yılında doçentlik unvanı almaya hak kazanan yazar, halen Artuklu Üniversitesi’nde görev yapmaktadır. Akademik çalışmaları genel olarak Ortaçağın sosyo-kültürel belleği, devlet geleneği, kadim şehirleri, Bizans ve Selçuklu tarihleri alanlarında kümelenir. Tuğrul, Çağrı ve Melike’nin babasıdır.

AHMET SELÇUKOĞLU

TİZ KELLESİ VURULA

ORTAÇAĞDA BAŞ KESME CEZASI VE
TEŞHİRİN ARKEOLOJİSİ

Tiz Kellesi Vurula

Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi

KUTADGU / KÖK - DOĞU - ORTAÇAĞ

Yayınevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yayınevi Ser. Nu. : 53697

Tiz Kellesi Vurula Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi

ISBN | 978-605-71981-8-1

Kutadgu Yayınları'nın 8. eseridir.

Ahmet Selçukoğlu tarafından kaleme alındı.
Ayşe Çekiç metnin editörlüğünü üstlendi.
Firdevs Erva Genç son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak **Zeyd Karaaslan** tarafından tasarlandı.
Mizanpaj **Duran Aydos** tarafından yapıldı;
metinde 11 punto Baskerville fontu kullanıldı.

1. Baskı, 1. Edisyon, Ağustos 2023, İstanbul

© Eserin yayın hakları anlaşmalı olarak Kutadgu Yayınları'na aittir.

Kتابın sonunda yer alan görseller internet ortamında açık kaynaklardan temin edilmiştir.

Baskı, Yılmaz Basımevi (Mat. Ser. Nu: 49749)

KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadgu_m (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	13
TAKDİM	15
ÖNSÖZ	17
GİRİŞ	27
I SEBEPLER	51
Psikolojik Üstünlük ve Propaganda	71
Nefret Söylemi ve Dedikodu Şebekesi	83
İktidar Olma Hırsı	93
İhanet ve İhmal İddiaları	99
Dinsel/Mezhepsel Sapkınlık	109
Cinsel Sapkınlık ve Zina	115
Kazanç ve Taltif Etkeni	117
II YÖNTEMLER	125
Hükümdarların Ölüm Meleği: Ali Kıran Baş Kesen Cellatlar	133
Son Sözler, Son Bakışlar	141
Araçlar: Kılıç ve Mızrak	145
Feci Ölümün Yaşı ve Cinsiyeti	151
İnfaz Hükmü: Kesik Başlara Not İliştirme	155

Kesik Başların Taşınması ve Muhafazası	157
Kafatası Müttehhtliği: Kesik Başlardan İnşaat Yapma	167
Nefretin Doruk Noktası: Kafatası Kadehi	173
Edebî Bir Söylem Biçimi Olarak Kesik Baş	177
'Artık' Bedenler	181
III TEŞHİR EGOSU	191
Teşhirin Dozu ve Aşamaları	207
Dosta Güven, Düşmana Gözdağı Verme	215
Moral ve Motivasyon Aracı Olarak Kelle Teşhiri	223
Meşruiyet Kaygısı	227
Korku Salma ve Bir İşe İcbar Etme	231
Örtülü Mesaj, Gizli Muhatap	237
Eğlenceye Dönüşen Felaket	243
Son Durak: Sabit Bir Mekânda Teşhir	247
Teşhirden Sonraki Akıbet	253
 SON SÖZ	259
BİBLİYOGRAFYA	267
EK: GÖRSELLER	275
DİZİN	293

“6 Şubat günü, 04:17’deki deprem felaketinde
terk-i hayat eyleyerek yüreğimizde ebedi bir enkaz bırakan
yeğenim Hüseyin, eşi Burcu ve minicik yavruları Emir’in
aziz hatrasına...”

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
Bk.	: Bakınız
BnF	: Bibliothèque nationale de France
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
krş.	: Karşılaştırmız
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan önce
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve diğerleri
vol.	: Volume
Yay.	: Yayın, Yayımlayan

GÖRSELLER LİSTESİ

<i>Görsel 1: Asurlular Dönemine Tarihlenen Bir Kabartmada İstiflenmiş Başlar</i>	277
<i>Görsel 2: Judith'in Asur Generali Holfernes'in Kafasını Kesmesi ve Teşhir Etmesi</i>	277
<i>Görsel 3: Kesik Başları Mancuklarla Kuşatılan Şehre Fırlatma</i>	278
<i>Görsel 4: Savaşlarda Ayaklar Altında Kalan Kesik Başlar</i>	279
<i>Görsel 5: Haçlı Seferlerinde Kesik Başlar</i>	279
<i>Görsel 6: Baş Kesmenin Rutin Halini Alması</i>	280
<i>Görsel 7: Hükümdar Huzurunda İnfaz Edilen Suçlular</i>	280
<i>Görsel 8: İlhanlı Veziri Buka'nın Argun Han Huzurunda İnfazı</i>	281
<i>Görsel 9: Firvedsi'nin Şahname'sinde Yer Alan Bir Kesik Baş Minyatürü</i>	281
<i>Görsel 10: Çınar Vakası'nda Birer Ağaç Meyvesi Gibi Resmedilen Kesik Başlar</i>	282
<i>Görsel 11: Mızrak Ucunda Kesik Baş Teşhiri</i>	282
<i>Görsel 12: Sırbistan'ın Niş Şehrinde Kelle Kulesi</i>	283
<i>Görsel 13: Kesik Başların Para Üzerine Resmedilmesi</i>	283
<i>Görsel 14: Baş Kesme Anını Resmeden Bir Madalyon</i>	284
<i>Görsel 15: Sarayda Baş Keserek İnfaz</i>	285
<i>Görsel 16: Kosova Savaş Meydanındaki Kesik Baş Tepeleri</i>	286
<i>Görsel 17: Düşmanın Kesik Başlarının Ayaklar Altına Atılması</i>	287
<i>Görsel 18: Kale Kuşatmalarında Etrafa Saçılan Kesik Başlar</i>	288
<i>Görsel 19: II. Beyazid'e Suikast Girişiminde Bulunan Bir Kalenderi'nin Başının Uçurulması</i>	289
<i>Görsel 20: Düşmanın Kesik Başının Ayaklar Altına Atılması</i>	290
<i>Görsel 21: Zığetvar Seferi Sonrası Sokullu Mehmed Paşa'nın Huzuruna Getirilen Kesik Başlar İçin Ödül Vermesi</i>	291

SUNUŞ

Ahmet Selçukoğlu'nun kaleme aldığı bu eser gerek konusu bakımından gerek bir tarih eserinin sahip olduğu edebi üslup bakımından nevi şahsına münhasır bir çalışmadır. Bu sebeptendir ki dosya olarak ilk gelişinden kitaplaşp basım anına varıncaya kadar fikirlerini aldığım yahut birlikte çalıştığımız kişilerin eser hakkındaki olumlu ve heyecanlı eleştirileri süreç boyunca bizim de heyecanımızı katladı.

Tiz Kellesi Vurula, bir suç ve ceza monografisi yahut güç-yönetim ekseninde bir iktidar pekiştirici aygıt olarak teşhirin monografisi gibi farklı okumalara tabi tutulmak suretiyle Türkçede kaleme alınmış öncü çalışmalardan biri olarak literatürde yerini alacaktır. Öte yandan bu kitap yine yazarın eser boyunca tarihsel vakayı yorumlarken konumlandığı pozisyon ve takip ettiği metoda bağlı olarak konu özelinde tartışmaları da tabi olarak doğuracaktır.

Kutadgu olarak yayınladığımız her yeni eserde yayın yelpazemizi biraz daha zenginleştirmiş olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. *Tiz Kellesi Vurula* sadece dikkat çekici bir başlığa sahip olmasıyla değil Türkçede Ortaçağ çalışmalarına yeni bir soluk getirecek olması hasebiyle de bizim için oldukça kıymet ifade ediyor. Okurlarımızın da eseri her halükarda besleyecek olan eleştirileriyle bu kıymeti daha da anlamlandırmalarını ümit ediyorum.

Eserin kitaplaşması aşamasında her türlü kolaylığı ve inceliği gösteren Ahmet Selçukoğlu Hoca'ya içtenlikle teşekkür ediyorum. Metnin editörlüğünü üstlenerek son halini almasında emeği bulunan Ayşe Çekiç'e, titiz son okumasıyla baskı

öncesi birçok hatamızı düzelten Firdevs Erva Genç'e ve kapığımızda imzası bulunan Zeyd Karaaslan'a da ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak siz okurlarımıza da iyi okumalar diliyorum, daha nice Kutadgu kitabında buluşmak üzere.

R. Serhat Aslan

TAKDİM

Elinizdeki çalışma kesik başların ve akabinde geliştirilen teşhir geleneğinin Ortaçağ addedilen zaman dilimi boyunca serüvenine odaklanmaktadır. Eserin mahiyeti zamansal olarak bir sınırlılık arz etse de fikriyât olarak insanın yaradılışından itibaren süregelen arkaik bir uygulamaya işaret etmektedir. Baş kesmenin, iktidar ve siyaset ekseninde merkez olanı meşru ve tahkim kılıcı yanı, çevre bağlamında maktulü cezalandırma ile cezanın işlerliğine gözdağı verici olma durumuyla bütünleştirildiğinde toplum muhayyilesini şekillendirici bir atmosferi oluşturmaktadır. Bu atmosfer zamanın ruhu bağlamında “ali kran baş kesenleri” olabildiğince muktedir kılarken, mevcut muktedirliğin sürdürülür-lüğü açısından sessiz bir toplum sözleşmesinin yapılmasına da olanak tanımaktadır.

Eserin bölümlerinin kesilen başların neden kesildiği, hangi saikle kesildiği, kesilen başların kime ait olduğu, kesik başlara ne yapıldığı, kesik başların nasıl ve ne derecede teşhir edildiği üzerinden yapılan bir tasnifle ilerlemesi, okuyucuya neden sonuç düzleminde anlaşılır bir kurgu sunmaktadır. Bilhassa teşhirin başa odaklanarak Ortaçağ siyasasını ve toplum yapısını Müslüman ve gayrimüslim devlet/beylikler üzerinden anlamlandırması eserin en orijinal ve çarpıcı ironisidir. Zira baş kesmeye giden yolda düşüncenin membaı baştır ve onun kesilmesi toplumsal tabanda aynı düşünceye/fikre ait başların da kesilmesi/kesileceği mesajını taşımaktadır. Bu yapı-salcılık ekseninde teşhir, gövdesinden ayrılan başlara dahi müsamaha göstermemektedir ve tehlikeli (!) addedilen bir baş gerek gövdesiyle birlikteyken gerekse de ayrıken aynı

tehlikeyi barındırmakta ve teşhire müstahak olmaktadır. Bu yönüyle mevcut eser baş kesme üzerinden teşhirin anatomisine de odaklanmıştır. Yazar, metin boyunca itibarî bir kesik baş hamaseti yapmak yerine tüm enerjisini Ortaçağda kesik baş olma durumunun din, millet ve coğrafyadan bağımsız olarak suç, ceza ve adalet ekseninde şaşkıncu bir tek tiplilikle uygulandığına dikkat çekmeye hasretmiştir. Bu perspektiften bakıldığında başın koparılması ve teşhirlenerek gelen itibar suikastları metodolojik açıdan irdelendiğinde çağları aşan bir istikrarlılık da taşımaktadır. Dikkatli bir göz eserin bu yönlü orijinalitesinin farkına varmakta zorlanmayacaktır... Çalışmada kullanılan dil ve üslup sadece zihne hitap etmekle kalmıyor, sembolik kodlarla damgalanmış kesik başların ardında bıraktığı yaralı vicdanları, sessiz çılgınlıkları, ötekileştirilmenin ağırlığını ve iktidar odaklarının vurucu silahlarını da edebi bir incelikle resmediyor. Fikrin ve söz estetiğindeki uyumun eserdeki hemhâli akademik çalışmalardaki kasveti ferahlatıcı bir soluk getirmişe benziyor.

Bütün insanlığın başı yerinde kala ve teşhirden ari ola!

Ayşe Çekiç

ÖNSÖZ

Ortaçağ toplumlarının, bir coğrafya ya da kültürden bağımsız olarak idam cezalarını kahir ekseriyetle baş keserek icra etmesi dikkate değer bir mevzudur. Gerçekten suç ve cezanın, çağa ait arkeolojisi irdelendiğinde baş keserek infazın, ağır suçlar dışında çok basit suçlara da uygulanmış olduğu göze çarpar. Bu çerçevede kutsal savaşlar ve egemenlik mücadelelerinin kaybedenleri bu uygulamanın muhatabı olduğu gibi, dinsel/mezhеспel sapkınlık, zina, eşkıyalık, suikast, ihanet, ihmal, rüşvet, hatta hırsızlık gibi suç türleri de aynı ceza yöntemiyle ıslah, daha doğrusu imha edilmeye çalışılmış; çağın devlet/toplum modelinin suç ve ıslahı konusunda hassas sinir uçları, baş keserek infazı en yaygın ceza metodu haline getirmiştir. Böylece, tüm Ortaçağ boyunca bir arada kalmayı başarmış “ceza ve bedensel ıstırap” kavramları, neredeyse bütün coğrafyalarda halkın zihnindeki ideal adalet anlayışını şekillendiren iki temel unsur olmuş; “acıyla arındığına inanılan” beden tasavvuru, çağ insanını suç, ceza ve adalet döngüsü ekseninde taraf olmaya zorlamıştır.

Ortaçağda baş kesme cezalarının, çoğu zaman suçlunun bireysel kimliğini aşırp kendini açıkça hissettiren bir ibret vuruşuyla görselleştirilerek toplumsallaşmasına özel bir ihtimam gösterilmesi dikkat çeken bir diğer husustur. Çağın yönetim modeli açısından bu görselleştirme (teşhir) uygulamasının en temel gayesi, suçlunun saf dışı bırakılmış ibretlik bedeni üzerinden düzeni tehdit eden suç, (bütün türevleriyle birlikte) toplum hafızasından silmektir. Belki de bu yüzden suçlu ilan edilen kişinin azap ve işkenceyle öldürülmesinden tatmin olmayıp cesedi üzerinden teşhir ve tahkirle doyuma ulaşan çağ insanı, “suçu suçlu üzerinden işaretleyerek görünür hale

getiren” bir yönelimin bağımlısı haline gelmiştir. Bu vesileyle Doğu ve Batı toplumlarında yaygın bir ceza metodu olarak icra edilen baş kesme uygulamasını, çoğu zaman gösterişli bir mizansene dönüşen teşhir faaliyeti takip etmiş; bir kişinin felaketi, bu geleneksel merasimler üzerinden kitlesel bir eğlenceye dönüşmüştür. Kılıçla ikiye bölünen bedenler, bundan sonraki aşamada ibret vurgusu üzerinden dayatılan bir itaat hissini işlevsel bir aygıt haline gelmiş; bu andan itibaren maktulün bedeni sembolik anlamlar kodlanmış bir et yığınından ibaret görülmüştür.

Buraya kadar her şey, dönemin “kendine özgü havası içerisinde” normal ve anlaşılır gibi görünse de Ortaçağ yönetim sistemi içinde yuvalanmış gizli bir değişken (örfi hukuk), suç, suçlu ve adalet kavramlarını istikrarlı bir tanımsızlıkla egeyen güçlerin keyfilikleri içinde kalmaya zorlamış; baş kesme ve teşhiri meşru bir ceza metodu olarak onların emrine vermek suretiyle tek taraflı ve bazen de keyfi bir adaleti öngören, toplumsal adaleti tüketen, buna karşılık siyasi hizipleşmeler üreten idari bir zihniyeti peşine takmıştır. Güç çatışmaları, iktidar kavgaları, itham yarışları, bürokratik yer kapma mücadeleleri hepsi örfi hukukun öngördüğü adalet anlayışı üzerinden sonuca bağlanmış; “güçsüz olmak” ya da “kaybetmiş olmak” azaplı bir ceza için çoğu zaman yeter sebep olarak görülmüştür. Öyle ki bazen tek başına mesnetsiz ithamlar dahi baş kesme için kusursuz bir sebep gibi görülmüş; adalete şaşı bakan gözleriyle örfi hukuk, iktidar odaklarını haklı ve masum gösteren gerekçeli kararlar imal etmiştir. Gerçekte ise ithama dayalı infazlar, ne kadar baş ve bedeni birbirinden ayırmışsa ceza ve adaleti o derece birbirinden uzaklaştırmıştır.

İşte bu çalışmanın nihai hedefi, baş kesme ve teşhir metodu üzerinden Ortaçağda suç ve ceza arasındaki ilişkinin genel karakterini, ayrıca çağ insanının ceza tasavvuru ve adalet algısını ortaya koymaktır. Amaç yalnızca baş kesme ve teşhir

uygulamasıyla ilgili vakaları toplamak değil daha önemli olarak bu uygulamalar hakkında zihniyet analizleri yapmak ve bu yolla meselenin mantıksal çerçevesini inşa etmektir. Bu sebeple çalışma, sadece kesik başlara değil, aynı zamanda onların teşhirine, iktidar bloğunun bu faaliyetlerdeki etkisi ve amacına, bu sırada yaşananlara, toplumsal reaksiyon ve kitlesel psikolojiye de odaklanmayı gaye edinmiştir. Bunun dışında Ortaçağda suç ve ceza tanımına, türlerine, uygulama biçimlerine, aynı zamanda egemen sınıf için propaganda aracı, sıradan halk için bazen bir eğlence bazen ibret bazen de teessür aygıtı haline gelen kesik baş teşhirinin yöntem ve esaslarına yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Çalışmada, Ortaçağın farklı coğrafya, kültür ve dönemlerinde meydana gelmiş baş kesme ve teşhir vakalarından yola çıkarak bu uygulamaların tarihsel perspektifi, gizli/görünür sebepleri, uzak hedefleri, metodu ve sonuçları ile ilgili çoklu bakış açıları oluşturulmuş; muhtelif kültür evreninde meydana gelen bu tür olaylar arasındaki benzerlik ve farklılıklar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, özellikle teşhir metodu ve onun kitlesel psikolojiye “ayar verici” yönü üzerinden Ortaçağ halklarının suç, ceza ve adalet algısıyla ilgili genel bir perspektif oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın kaynaklarıyla ilgili öncelikle birincil kaynaklardan bahsetmek gerekirse; bu çalışma, bir millet, coğrafya veya ulusla sınırlandırılmadığından bu türdeki kaynak ağının oldukça geniş olduğunu belirtmek gerekir. Çalışmanın bibliyografik omurgasını Ortaçağın muhtelif asırlarında farklı dil ve türlerde kaleme alınmış vekayinâme, siyasetnâme ve seyahatnâme gibi yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Farklı coğrafya ve kültür ortamlarında yaşanmış baş kesme ve teşhir örneklerinin çoğu bu kaynaklardan seçilip alınmıştır. Bu iki faaliyet, çağın dinamikleri içinde olağan ve sıradan sayıldığından dönemin yönetim felsefesini ve sosyal belleğini

doğru tahlil etmek için satır arası ayrıntılar önem arz etmektedir. Bu sebeple, müelliflerin bu tür hadiseleri aktarıırken verdikleri her detay değerli görölmüş; sebep-sonuç analizleri yanında baş kesme ile teşhirin kamu vicdanı ve kitle psikolojisi açısından yansımaları hakkında çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Modern literatürde baş kesmenin tarihsel morfolojisine odaklanan az sayıda özgün çalışma mevcuttur. Batılı yazarlar arasında P. H. Stahl'ın (1925-2008), Fransızca kaleme aldığı *Histoire de la Décapitation (Baş Kesmenin Tarihi)* adlı çalışması bu alanda ilk monografik çalışma sayılabilir. Kesik baş uygulamasının tarihini daha çok Avrupa'daki ayrılıkçı hareketler ile Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleşen ayaklanmalar üzerinden ele alan Stahl, Ortaçağ'a dair az sayıda örneğe yer vermiş olsa da farklı tarih ve coğrafyalarda meydana gelen vakaları mukayeseli biçimde ele alarak tüm zamanlarda yaygın bir cezalandırma geleneğine dikkat çekmeyi başarmıştır.¹ Konuya ilgi duyan bir diğer Batılı yazar Regina Janes'tir. Janes'in bu alana dair uzun soluklu çalışması, *Losing Our Heads: Beheadings in Literature and Culture (Başımızı Kaybetmek: Edebiyat ve Kültürde Baş Kesmeler)* baş kesme vakalarının tarihsel arkeolojisini, edebi ve sanatsal yansımalarını sorgulayan bir kitaptır. Aynı yazar, *Beheadings (Baş Kesme)* adıyla kaleme aldığı makalesinde ise Fransız İhtilali özelinde yaşanan kafa kesme eylemlerinin arkasında yatan felsefeyi anlamaya çalışır.²

Konuyla ilgili adımı anmamız gereken bir diğer çağdaş yazar Nathan L. Shedd'dir. *A Dangerous Parting: The Beheading of John the Baptist in Early Christian Memory (Tehlikeli Bir Ayrılma: Erken Dönem Hıristiyan Hafızasında Vaftizci Yahya'nın Başının Kesilmesi)* adıyla yayımlanan kitabında her ne kadar tek bir şahsın

1 Paul-Henri Stahl, *Histoire de la Décapitation*, 1986.

2 Regina Janes, *Losing Our Heads: Beheadings in Literature and Culture*, New York 2005; a.mlf. "Beheadings", *Representations*, No. 35, (1991), ss. 21-51.

(Hz. Yahya) kafasının kesilmesi eylemine odaklanmış görünse de genel anlamda baş kesme uygulamalarının arka planındaki sembolik değer ve özel anlam üzerine de yoğunlaşmıştır.³ Bunlar dışında, yakın zamanda (2022 yılı içinde) çalışmamız bitme aşamasına gelmişken doğrudan kesik başlar konusunu merkeze alan bir kitap daha yayımlandı. Amalendu Misra tarafından *On Beheading (Kesik Başlar Üzerine)* adıyla kaleme alınan bu çalışma, farklı coğrafya, inanç ve kültür ortamlarında kafa kesme eylemlerinin felsefi alt yapısı ve sosyo-psikolojik yansımalarını -çoğu yakın zamandan seçilmiş- muhtelif baş kesme vakaları üzerinden izah etmeyi hedef edinen bir içeriğe sahiptir. Eserinde her baş kesme eyleminden önce planlı bir ötekileştirme sürecine dikkat çeken yazar, yaşanmış baş kesme vakalarından yola çıkarak uygulamanın tarihsel arka planını, benlik ve öteki, birey ve toplum psikolojilerinin çatışmalı ilişkileri üzerinden ele almıştır.⁴

Her ne kadar çalışmamız suç, ceza ve adalet gibi her biri ayrı birer uzmanlık alanı olan konulara doğrudan odaklanmasa da baş kesme ve teşhir konusunun bunlarla olan bağlantısı aşikârdır. Bu sebeple M. Foucault'un (1926-1984), idam ve teşhir türü cezalandırmadan tecrit ve ıslah türü cezalandırmaya giden yolu tahlil ettiği *Surveiller et Punir Naissance de la Prison (Hapishanenin Doğuşu)* adlı eseri, modern öncesi toplumlarda suç, ceza ve adalet algısı ile teşhir egosu hakkında değerli çıkarımlar yapan önemli bir çalışmadır.⁵ Yazar, klasik dönemde toplumsal aykırılıkları ıslah edici bir unsur olarak görülen cezanın, "canı elden alan" boyuttan sıyrılıp "özgürlüğü elden alan" boyuta evrilmesi; böylece hapishanelerin, ceza hukukunun merkez

---

3 Nathan L. Shedd, *A Dangerous Parting: The Beheading of John the Baptist in Early Christian Memory*, Teksas 2021.

4 Amalendu Misra, *On Beheading*, Lancaster 2022.

5 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1992.

mekânı ve ana unsuru haline gelmesinin hikâyesini sıra dışı üslubuyla gözler önüne sermektedir. Bunu yaparken genel olarak 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sının devlet ve toplum nezdinde suç ve suçlu algısı, ceza ve ceza adaleti konularına odaklanmış olsa da eserde, Ortaçağda aynı kavramlarla ilgili oluşturulmuş ortak bellekle keşişen çok değerli fikirler mevcuttur ve bunların konumuzla örtüşen kısımları turnak içinde verilerek ödünçlenmiştir. Konuyla ilgili bir diğer monografik çalışma olarak G. R. Scott'un (1886-1980) *A History of Torture (İşkencenin Tarihi)* adlı eseri sayılabilir. Tarihte farklı coğrafyalarda bir ceza ve ıslah aracı olarak işkencenin türleri, yöntemleri ve araçlarının irdelendiği bu eserde yazar, daha ziyade Batı toplumlarındaki işkence ve işkenceli ölümden örnekler yer verse de modern öncesi zamana kadar halkların ceza ve adalet algısı ile bir işkence yöntemi olarak teşhir uygulaması hakkında dikkat çekici olayları bir araya getirmiştir.⁶ Ortaçağda ceza ve adalet kavramlarını İslam coğrafyası özelinde analiz eden bir diğer Batılı yazar C. Lange olmuştur. Lange'in *Justice, Punishment and the Medieval Muslim Imagination (Adalet, Ceza ve Ortaçağ Müslüman Tasavvuru)* adındaki çalışması, 11. ve 13. yüzyıllar arasında İslam coğrafyasında ceza ve adalet, adalet ve devlet, devlet ve toplum kavramları arasındaki ilişki ve etkileşimi yaşanmışlıklar üzerinden sorgulamayı amaçlayan bir içeriğe sahiptir.⁷

Yerli kaynaklara gelince, Batılı yazarların konuya gösterdikleri tutkulu teveccühe karşılık yerli çalışmaların nispeten daha sınırlı, dağınık ve yetersiz olduğu söylenebilir. Ortaçağda Doğu dünyası ve İslam coğrafyası, suç ve ceza ile ilgili geniş bir örneklem havuzuna sahip olmasına rağmen bu konuda çok az çalışma yapılmış olması düşündürücüdür. Bu hususta, konuyla

---

6 George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, (çev. Hamide Koyukan), Ankara 2001.

7 Christian Lange, *Justice, Punishment, and the Medieval Muslim Imagination*, Cambridge 2008.

İlgili sınırlı sayıdaki çalışmalar arasında ilk olarak Ahmet Yaşar Ocak'ın, kesik başların muhtelif coğrafyalarda tezahür etmiş menkıbevi/efsanevi hikâyelerini irdeleyen *Türk Folklorunda Kesik Baş Hikâyeleri* adlı eserini anmak gerekir. Bu eserde, Doğu ve Batı dünyasında ortaya çıkmış kesik başlarla ilgili menkıbevi hikâyelerin karşılaştırmalı bir özeti sunulmuştur.⁸ Aynı şekilde Cüneyt Kanat'ın, Türk Devletleri özelinde suç ve ceza çeşitlerini ve bunlar arasındaki bağıntıyı irdelediği *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza* adlı eseri de konuya odaklanmış çalışmalardan biridir.⁹ Bunlar dışında, kesik başlar ve teşhirin belli aşamalarını ele alan ve muhtelif dergilerde neşredilmiş birkaç kısa makale veya köşe yazısından başka maalesef derli toplu çalışma bulunmamaktadır.¹⁰

Çalışma kapsamında istifade edilen yazılı olmayan bazı kaynak türlerinden de bahsetmek gerekir. Bunlar arasında en önemlisi kuşkusuz tüm metin boyunca anlattıklarımızı somut görseller haline getiren minyatürlerdir. Geç Ortaçağ'dan itibaren genellikle yazma eserler içerisine iliştirilen ve savaş sahneleri, saray hayatı veya toplumsal yaşamın özel bir ânını resmeden bu görseller, müellifler tarafından metinde anlatılan olayları daha anlaşılır kılma amacıyla eklenmiş olmalıdır. Özellikle İslam dünyasında 13. yüzyıldan sonra yaygınlaşan minyatür sanatı, Selçuklu ve İlhanlı devletleri zamanında ilk ve zengin örneklerini vermeye başlamış; Osmanlı Devleti zamanında bu alanda yetişen uzman nakkaşlar sayesinde altın

---

8 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş Hikâyeleri*, (Tarih Folklor İlişkilerinden Bir Kesit), İstanbul 2013.

9 Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, İstanbul 2010.

10 Mustafa Uyar, "Ortaçağ İslam Dünyasında 'İsyanın Makûs Talihi Müzesi' Başlar Hazinesi: (Hızânetü'r-Ru'ûs)", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 265, (2016), ss. 90-93; Hasan Taşkıran, "Türk Devletlerinde Tabiiyet ve Tehdidin Simgesi: Kesik Baş Gönderme Geleneği", *Şarkiyat*, C. 13, Sayı 1, (2021), ss. 287-301; Emre Taş, "Omuzların Üstünden Mızrağın Ucuna: Osmanlılarda Baş Vermek, Baş Almak", *Tarihdergi*, Sayı 45, (2018), ss. 64-71.

çağını yaşamıştır. Konumuz özelinde, infaz anlarını ya da bir egemenlik göstergesi olarak kesik başları resmeden bazı minyatürler, metinde olaylar ekseninde vermeye çalıştığımız zihniyeti somutlaştırması bağlamında oldukça faydalı olmuştur. Özellikle 16. asırda Osmanlı şehnâmecilerinden Feridun Ahmed Bey'in (ö. 1583) Zigetvar Seferi'ne mahsus kaleme aldığı *Nüzhetü'l Esrar*'ı ile Seyyid Lokman (ö. 1601'den sonra) tarafından oluşturulan *Hünernâme* adlı eserlerde muhtelif savaşları resmeden ve bunlar içerisinde kesik baş ritüellerine de yer veren eşsiz tasvirler, metinde kesik başlar hakkında yüzlerce cümleyle anlatmaya çalıştığımız zihniyet ve metodolojiyi tek görsele indiren işlevsel materyaller olmuştur.¹¹ Minyatür görselleri içeren bu tür eserler, Avrupa'da da kaleme alınmıştır. 15. asrın ünlü Fransız şair ve tarihçilerinden Jean Froissart'ın (ö. 1405) *Chroniques* adlı eserinde muhtelif siyasi ve toplumsal hadiseler yanında baş kesme anlarını resmeden minyatürlere de yer verilmiştir.¹² Yazılı olmayan bir diğer önemli kaynak türü para ve madalyonlardır. Çok sınırlı sayıda olsa da bazı hükümdarların, elde ettikleri zaferi ölümsüzleştirmek ve egemenliklerini tescil etmek adına paralar üzerine düşmanlarının kesik başlarını içeren figürler kazıttıkları görülmektedir. Avrupa'da geç dönemde basılan bazı madalyonlar ile muhtelif savaş malzemeleri üzerinde infaz sahneleri ve kesik baş görselleri yaygın figürler olarak kullanılmıştır. Son olarak, antik dönem duvar kabartmaları ile geç dönem ressamlarının kesik başları veya bir infaz anını resmeden görsellerinden de aynı amaca matuf istifade edilmiştir.

---

11 Bk. Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar (Sultan Süleyman'ın Son Seferi)* (haz. H. Ahmet Arslantürk Günhan Börekçi), İstanbul 2012; Nigar Anafarta, *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969.

12 Bk. Jean Froissart, *Chroniques Sir Jehan Froissart (1401-1500)*, BnF, Fr. 2643-2646.

Çalışma, sıra dışı ve hassas bir konuya odaklandığı için yazım üslubuyla ilgili bir şeyler söylemeyi önemsiyorum. Dikkatli okuyucular, bu metindeki protest dili hemen fark edecektir. Ancak aynı dikkate sahip okuyucular bu eleştirel söylem biçiminin, hiçbir inanç, toplum, kavim, devlet ya da coğrafyayı hedef alan, dışlayan ya da sorumlu tutan ifadeler içermediğini de görecektir. Bu metinde, çağın geniş bir coğrafya ve uzun sayılabilecek bir zaman dilimindeki yaşanmışlıkları üzerinden (kişiler, milletler ya da inançlar değil) durumlar, olaylar ve eylemler eleştiri konusu edilmiş; bu durum da yine çağın mevcut algısı içinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Anakronik yanlışlara düşmemek için sık sık dönemin yönetim zihniyeti, toplumsal belleği ve normları göz önünde tutulmuş, özellikle zamanın baskın yönetim mantığı ve esasları konusunda bilgi veren siyasetnâme tarzı eserler gözden geçirilmiş; farklı zaman ve coğrafyalardaki benzer hadiseler usul ve esas yönünden karşılaştırılmıştır. Amacımız çok özel olaylardan iddialı genellemeler yapmak, yargılamak, itham etmek, mahkûm etmek, makul göstermek, suçlu ya da suçsuz bulmak, bir dönemi ve o dönemde yaşayan bütün insanları şeytanlaştırmak, barbar, katil ya da cani göstermek değil; yaşanmışlıklar üzerinden zihniyet analizleri yapmak, çağın kendi iç dinamikleri çerçevesinde bu eylemlerin (baş kesme ve teşhir) beslendiği mecraları ortaya koymak ve özellikle bu dönemde suç, ceza ve adalet arasındaki doğrusal ilişkiye dikkat çekmektir.

Bir de anlatım üslubu konusu var. Bu hususta, son birkaç çalışmamda olduğu gibi bu metinde de hadiseleri betimsel ve edebî bir dille aktarma noktasında kalemime söz geçiremediğimi itiraf etmek zorundayım. Bu çerçevede olaylar verilirken tahlili yöntem yanında, anlatıyı olgusal bağlamından koparmayacak ölçüde tasviri bir ifade biçimiyle aktarılmaya gayret edilmiştir. Okuyucuların tahmin edeceği üzere bundan maksat, metindeki esas sorunsal söz sanatları içinde boğmak değil

bilakis okuyucunun karmaşık olay, şahıs ve tarih dehlizlerinde kaybolmasını engellemek yani metnin akıcılığını sağlamaktır. Üslup konusuyla dolaylı şekilde bağlantılı olduğundan bir hususu daha ifade etmek gerekir ki bu kitabın her bir sayfasına eşit derecede sinmiş olan kan kokusu, şahsi tercihim değil konu başlığının doğal bir tezahürü olmuştur.

Çalışmanın kemale ermesi noktasında emeği geçen bazı isimleri saymayı onurlu bir görev addediyorum. Öncelikle kitabın editörlüğü görevini üstlenerek metnin olgunlaşması noktasında insanüstü bir çaba sarf eden değerli meslektaşım Dr. Ayşe Çekiç'e minnettar olduğumu belirtmek isterim. Süreç boyunca esirgemedikleri teşvik, destek ve yardımlarını sebebiyle değerli hocalarım Prof. Dr. Abdullah Ekinci ve Prof. Dr. Erkan Göksu'ya; sürekli olarak metnin teorisini zenginleştirmeyi, konuyla ilgili zihniyet analizleri yapmayı öğütleyen ve bu noktada ufuk açıcı kitaplar tavsiye eden Doç. Dr. Fasih Dinç'e; metnin basımı ve yayımlanması hususunda ilham veren yönlendirmeleri için de Doç. Dr. Zafer Duygu'ya şükran borçluyum. Aynı şekilde, metni okuyarak tashih etme nezaketini gösteren Prof. Dr. Beyhan Kanter ve Doç. Dr. Remzi Avcı'ya; özellikle son okuma görevini memnuniyetle üstlenerek mükemmel bir metin kritiği yapan Doç. Dr. Yasin Taş'a teşekkür ediyorum. Daha önce olduğu gibi, bu çalışmamda da cömert yardımseverliğiyle Fransızca kaynaklar konusundaki çaresizliğimi imha eden Arş. Gör. Umut Var'a minnet borcum vardır. Son olarak, metnimi sese dönüştürerek fonetik doygunluğunu test etmemi sağlayan fedakâr öğrencilerim Medine Kahraman, Emine Yiğit ve Eyüp Efeoğlu'nun isimlerini de anmam gerekir.

Ahmet Selçukoğlu

22. 06. 2023-Mardin

GİRİŞ

ZAMANIN RUHU

*“Sakalı keserlerse yerine yenisi çıkar.
Fakat kelleyi keserlerse hiçbir zaman yerine yenisi gelmez”*

(Ata Melik Cüveynî)*

Tarihsel olaylar veya durumlar tahlil edilirken her şeyden evvel bunların, yaşandığı zamanın sosyo-politik ve sosyo-kültürel atmosferi içinde değerlendirilmesi gerektiği yönünde genel ve hayati bir kural bulunur. Biz bu çalışmada, bu hususu “zamanın ruhu” kelimesiyle izah edeceğiz. Bu kavram, geçmişte kalmış her çağın, dönemin veya zamanın “kendine özgünlüğünü” inşa eden özgün havasına dikkat çeker. En belirgin niteliği zamansallık olan bu mefhum, her çağda zamanın havasına uygun görece değerler inşa eder, bunları farklı coğrafyalarda farklı düzeydeki toplumlar arasında yayar, hatta sıradanlaştırır. Birbirinden uzak ülkelerde yaşıyor olsalar da farklı inanç, etnik köken veya gelenek sistemine bağlı bulunsalar da “zamanın ruhu” aynı çağda yaşayan insanları kanaat, davranış ve yönelim bakımından birbirine benzeyecek şekillerde kuşatır. Bu yüzden denilebilir ki, Ortaçağ halkları farklı etnik ve dini gruplardan meydana gelmiş olsa da düşünsel ve eylemsel açıdan tek bir halktır. Gerçekten bu çağda yaşanan hadiseler, mesela bu kitabın konusu olan kelle alma ve bunları teşhir etme konusunda bir Çinli ile bir Bizanslının, bir Bağdatlı ile bir Buharalının söylem ve eylem bakımından pek farklı düşünmediğini ortaya koymaktadır. Zamanın ruhu, diğer birçok uygulamada olduğu gibi kesik baş ve teşhir ritüelleri konusunda da çağın insanlarını birbirlerine benzetmeyi başarmış; aynı dönemde yaşayan halklar bu tekdüzeliğe uysal bir şekilde boyun eğmişlerdir. Böylece birçok toplumda, siyasi ve toplumsal suçlardan

---

* Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2013, s. 602, not 1286.

alınan kelleler ile bunların teşhir yöntemi, birbiriyle önemli ölçüde benzeşen adetleri hayata geçirmiş; çağın muhtelif coğrafyalarda meskûn toplulukları, benzer olaylarda benzer refleksleri öngören anonim bir ruh tarafından kuşatılmıştır. Bu yönüyle düşünüldüğünde tarih, bir bakıma “zamanın ruhu”nu kavrama, idrak etme ve dönemin hadiselerini bu kıstas üzerinden yorumlama bilinci olarak da tanımlanabilir.

Kesik baş anlatıları, tarihsel kaynaklara daha ziyade siyaset ve/veya hamaset ekseninde yansımış ise de bazı istisnai durumlarda (Hz. Hüseyin, Hallâc-ı Mansur) zulüm ve haksızlığı ifade eden anlatılar haline dönüşüp folklorik öğelerden de beslenerek zamanla efsanevî, destansı ve masalımsı bir mahiyete bürünmüştür. Bu çerçevede, Ortaçağın hem Doğu hem Batı toplumlarında anlatılan yarı menkıbevi kesik baş hikâyelerinin sıra dışı benzerliği de “zamanın küresel ruhunun” aynı çağdaki tüm insanları çevrelediğine işaret etmektedir.² Benzer yaşanmışlıklar karşısında sergilenen ortak tavır ve tepkiler, kesik başlarla ilgili Doğu ve Batı dünyasında iç içe geçmiş müşterek bir belleği de inşa etmiştir. İncil’de Hz. Yahya’nın başının kesilmesiyle ilgili anlatılan hikâye Hristiyanların;³ Hz. Hüseyin’in Kerbela’da başının kesilmesiyle yaşanan olay ise Müslümanların indinde kesik baş ile ilgili farklı bir hassasiyetin oluşmasına, bu konuda efsanevî/menkıbevî hikâyelerin üretilmesine⁴ ve kendini

2 Bu menkıbelerin içeriği hakkında toplu bilgi için şu kaynağa bk. A. Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş Hikâyeleri*, (Tarih Folklor İlişkilerinden Bir Kesit), İstanbul 2013.

3 Hikâyenin tamamı için bk. Ocak, s. 59-62. Ayrıca Misra, s. 94. Hz. Yahya’nın kesik başı ile ilgili bir rivayet için bk. İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, (Büyük İslam Tarihi), (çev. Mehmet Keskin), C. IX, İstanbul 1995, s. 256.

4 İslam coğrafyasında bu üzücü hadise ile bağlantılı sonradan çok sayıda menkıbe ortaya çıkmıştır. Bu anlatılar, genellikle erken İslam fetihleri dönemine tarihlenir. Anadolu sahasında Sinop’ta Seyyid Bilal ile ilgili olan anlatı bunlardan biridir. Menkıbeye göre, Hz. Hüseyin soyundan gelen Seyyid Bilal’in, Sinop’ta bir kaleyi fethet-